

Kabdebó Lóránt

A másik mester
(Móricz Zsigmond és Szabó Lőrinc)*

Mindazt, ami a fiatal Szabó Lőrincet Babits Mihályhoz fűzi számtalan emlékezés és tanulmány megörökítette, elemezte, maga a költő halála előtt végülis lediktálhatta a *Vers és valóság* magyarázataiban, majd pedig elmagyarázhatta a *Bizalmas adatok és megjegyzések* párhuzamos életrajzaiban¹. Szabó Lőrincel kapcsolatban a másik mesterről, Móricz Zsigmondról általában hallgatni szokás. Ha ilyen hangsúllyal említem együtt nevüket, általában elgondolkozó meghökkenést váltok ki. Látszólag világok választják szét őket egymástól. Találkozásuk sem volt oly látványos, mint a Babitshoz fűződő, egész debreceni diákéve idején belülről építkező tanítványkodás, épp ezért látványos szakításra sem kerülhetett utóbb sor közöttük. Móricz esetében ez a sors a prózaíró Kodolányinak lett osztályrésze. Ha az író és a költő kapcsolatáról valamit ki szeretnék mondani, alig találok „bizalmas adatok”-at, inkább csak egy-két megjegyzésbe botlik figyelmem. Mégis, a kapcsolat mélysége minden széthulló adatból kisugárzik, ha a két író-ember életre-figyelését, a létezésben megkapaszkodását követem. És még egy: bár az, hogy ki kit parentál el, inkább a véletlen műve, Szabó Lőrinc két írotársa temetésén tartott emlékbeszédet. A két mesteréén: Babits és Móricz búcsúztatásakor.

Találkozásuk talán olyan sorsszerűséggel következett el, mint ahogy Kodolányi beszél a lényegi kapcsolatokról: „Az első találkozások sorsdöntőek. Csírájában bennük van a találkozók egész múltja, jelene, jövője. Minden mozzanat jelképes ilyenkor, minden szónak, hangnak súlya, értelme van, még a hely, az alkalom, az ok

¹ Szabó Lőrinc: *Vers és valóság. Bizalmas adatok és megjegyzések*. A szöveggondozást végezte Lengyel Tóth Krisztina, Kiss Katalin, készült a Miskolci Egyetem Szabó Lőrinc Kutatóhelyén Kabdebó Lóránt irányításával. Osiris Kiadó, Bp., 2001.

sem véletlen, ami a találkozást rendezte.”² A Centrál kávéházban találkoznak. Pedig oda Móricz ritkán jár. Szabó Lőrinc *Kisnaplójában*³ éppúgy ritka vendég Móricz, mint Kodolányi *Visszapillantó tükör* című emlékezésében. Mégis itt találkoznak. Aznap egész délután ott dolgozik a költő, Baudelaire prózaverseit fordítva⁴, -- mintha várna valakire.

Megismerkedésüket, 1919 december valamelyik utolsó napján a maga részletességében örökíti meg Szabó Lőrinc *Kisnaplója*⁵. Maga a találkozás elkülönböződik a fiatal költő beilleszkedési rendjétől. Babits révén eddig pillanatok alatt otthonosan mozog a Centrál kávéház irodalmi világában. A költészet és a műfordítás szavai és feladatai állandó kapcsolatot létesítenek a naponta többször is összeverődő szakemberek között. Szabó Lőrinc *Kisnaplója* erről a folyamatos – meg nem szakadó – beszélgetésről tudósít 1919 évvége és 1920 tavasza között. „Befutottak” és pályakezdők egyazon nyelvet beszélnek, hasonló munkákkal szállnak versenybe egymással. „Engem pedig elsősorban a költők meg a kritikai irodalom emberei érdekeltek” –

² Kodolányi János: *Egy marok föld. Emlékeim Móricz Zsigmondról*. In: *Visszapillantó tükör*. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1968. 34--35.

³ Szabó Lőrinc: *Kisnapló. (1919 decembertől 1920 május 29-ig)*. In: *Érlelő diákévek. Napló, levelek, dokumentumok, versek Szabó Lőrinc pályakezdésének éveiből, emlékezések az 1915—1920-as évekről*. Összeállította, válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Kabdebó Lóránt. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa, Bp., 1979. A *Kisnapló* szövegét már a készülő Osiris-kiadás számára előkészített szöveg alapján idézem.

⁴ Baudelaire, Charles: *Kis költemények prózában. Petits Poèmes en Prose*. Az eredeti szöveg és hű magyar fordítása. Franciából fordította G. Szabó Lőrinc. Átnézte Babits Mihály. Kétnyelvű klasszikus könyvtár, Lantos kiadása, Bp., 1920.

⁵ Szabó Lőrinc: *Kisnapló*. A naplóban az 1919-es bejegyzéseket nem dátumozza, csak a nap végén jelzi a zárásokat. A megismerkedésük előtti napon ezt jegyzi be: „Nemsokára újév. 1920. [...] 1919 még 3 nap!” (213.) Van egy bejegyzés Szilveszter-előtti napról, tehát 30-ról, ahol a Graféknál tett látogatás után megjegyzi: „Holnapra meghívtak Szilveszter-estre”. Ezt előzi meg egy olvasási bejegyzés („Schiller *Geisterseherjét* is olvastam”), majd következik a megismerkedésük napját leíró hosszú bejegyzés, ami éjszakai hazaérkezésével kezdődik: „12 órakor jöttem haza” (213.). A legvalószínűbb tehát: **1919. december 29.**

összegezi visszaemlékezve⁶. s egyszerre csak megjelenik közöttük Móricz „Zsiga”. A fiatal ember naplójában először nyeglén még megnevezni sem tudja, elismétli, ahogy a többiek, kortársai nevezik. Feszengeni kezd mellette, inkább felkelne, eloldalogna. Megérzi zavarba ejtő különösségét. Hirtelen egy másik világgal találkozik, a tisztelet előbb elnémítja, az összetartozás megérzése mégis visszavonzza. „Délután összekerült a rendes társaság; sőt Móricz Zsiga is ott volt. [...] Eleinte igen kényelmetlen volt Móricz mellett ülnöm; nem ismer, gondoltam, és olyan mellékes társasági figurának néz, aki oly gyakran és oly szívesen ragad hozzá az írókhoz. Szinte már fel akartam kelni, hogy elmegyek.” És aztán, *fokozatosan* megtörténik a csoda: „Lassanként azonban beszélgetni kezdtünk mi is. [...] Aztán beszéltünk, egész összemelegedve”⁷. A két ember, ott bent maradva a társaságban, mégis kiválva közülük összekapcsolódnak. Nem irodalom köti össze őket, hiszen a prózaíró Nagy Lajossal kapcsolatban leírja: „Idegen voltam a világában”, a novellistáéban, de évtizedek távolából, még 1954-ben is hozzáteszi biztos meggyőződéssel: „a Móriczéban viszont otthonosan mozogtam”⁸. A csodában talál otthonra.

* * *

„Halmi, Nevetlen, Péterfalva, Bökény, Tiszabecs, Csécse, Milota” – mintha honfoglaláskori seregszemplén lennének. Mert nemcsak Illyés szülőhelye, a puszták népe körül sorjáznak imígyen az ősmagyar települések, de a Tiszaháton is, ahonnan Móricz küldetett, és ahol papok-tanítók voltak több százada a gáborjáni Szabók, a Bethlen Gábor adományozta nemességükkel büszkélkedő értelmiségiek⁹. Miről beszéltek? „Egyetemről, tanulmányokról,

⁶ Szabó Lőrinc: *Utolsó napom „Lajos bátyám”-mal*. In: Szabó Lőrinc: *Könyvek és emberek az életemben*, válogatta, szerkesztette, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta Steinert Ágota. Magvető Kiadó, Bp., 1984.. 310.

⁷ *Kisnapló*, i. k. 213--214.

⁸ *Utolsó napom „Lajos bátyám”-mal*, i. h. 310.

⁹ *Erdélyi királyi könyvek*. 10-19. kötet 1614--1635 Bethlen Gábor oklevelei. Arcanum, iskolai Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Középkori, Kora Újkori és A Történelem Segédtudományai Tanszék. Név: Szabo de Gaborjan Mihály. Kiadó: Bethlen Gábor, Gyulafehérvár, 1627.08.13. Nemesség és címer adományozása. Levéltári jelzet: F 1 Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára -- Libri regii -- 17. kötet -- 30 -- 31. oldal.

irodalmakról, vidéki állapotokról... stb. Így jutottunk el a debreceni ref. gimnáziumig, meg a coetusig. Ott már közös ismerőseink voltak: Gulyás István! Az álszent, minden irányba forgolódó modern konzervatív tanár! – Aztán beszéltünk, egész összeemelegedve, Szatmár megyéről, ahol mind a ketten ismerősök vagyunk. Halmi, Nevetlen, Péterfalva, Bökény, Tiszabecs, Csécse, Milota stb. Csupa ismerős falunevek voltak. Aztán Bökényből igen-igen jól ismeri az öreg Király Antal bácsit meg a gyerekeket. Mihály bátyámat, a volt becsi papot is ismerte, legalább hallomásból tudta a feleségétől való elválása siralmas krónikáját.”¹⁰ Csupa valóság, minden, csak nem vers és nem irodalom. Csakhogy ez a valóság éppen ekkor, 1919 decemberében éppenhogy maga is költészetté lényegült át. Nemhogy a Tiszahátra, de még Debrecenbe sem tudnak eljutni ekkoriban, hiszen a Tisza vonalától keletre román megszállás alatt van az ország. És ki tudja, a felsorolt falvakból mi marad meg magyarnak, mit fognak elcsatolni, ha megszületik valamikor a béke. A hírek rémhírekké torzulva jutnak csak át a demarkációs vonalon. „Ő hozott egy debreceni hírt (egy szegedi úrtól hallotta), hogy D.-ben Oláh Gábor meghalt. Mindenki sajnálta; Móricz emlékeket mesélt róla. Schöpflint úgy láttam, hogy mélyen érintette a dolog. És még Szegeden is meghalt volna valaki, nem figyeltem meg a nevét...”¹¹ Egy éppen ekkor elmuló világot idéznek fel, emelnek bele az időnkívülségbe. Tulajdonképpen az irodalomba.

„Ezután még igazán sok mindenről beszéltünk. Igen kedves ember, szinte programszerűen kedves, ez már a vérében van.”¹² Ezzel zárul bemutatkozásuk. De nem tudnak egymástól elszakadni. Még aznap este folytatják eszmecserejüket. Móricz szinte dramaturgiailag megszerkesztett jelenettel veszi át Babbitstól a fiatalembert: „Hét”¹³ órakor Babbitshoz lementünk, én és ő, Mihály. Megvacsorázott, én is ettem bablevest és kenyeret. Ő valami hideg húst (nyáriszalámit) kapott még Fekete nénitől, hagymával. De ettől nagyon bűdös lett a szája és mivel estére vendégségbe kellett mennie, visszatértünk a

¹⁰ *Kisnapló*, i. k. 213--214.

¹¹ *Kisnapló*, i. k. 213. Oláh Gábor halálhíre utólag téves információnak bizonyult.

¹² *Kisnapló*, i. k. 214.

¹³ Eredetileg „6”, számmal, ezt átírja betűvel, az ékezet és az átírás feltételezetteti, hogy „hét”-re javította a dátumot. Az idézett kiadásban „Hat” órát írtam.

Centrálba, ahol megivott két stampedli benediktinert. Én fordítottam Baudelaire-emet, ő újságot olvasott. 9 órakor tovább ment. Én maradtam; minek is menjek haza a hideg szobába, ha már egyszer kávéházban ülök?! Amikor Mihály felvette a kabátját, odajött Móricz. Egy színdarabot nézett meg (már nem is tudom, mit? és hol?), most pedig ide jött vacsorázni. Egy fiatalember volt vele, talán rokona. Vacsora után áthívott magához. Egy süteményt én is ettem az ő számlájára.”¹⁴

És ezután elkezdődik a két ember kapcsolódása; az akkori napi problémákhoz kötődve hangolják össze véleményüket, fűzi hozzá Móricz a maga kívülálló-bölcs megjegyzéseit. A napló szavai témákat közölnek¹⁵, mégis érzékeltetik a kezdődő apa-fiú kapcsolat kezdetét: „Ott aztán egész 11 óráig beszélgettünk mindenféle dolgokról. De igazán mindenről, azt már le nem lehetne írni. Emlékszem, hogy lekritizálta Szabó Dezsőt. Élesen és határozottan. Elmeséltem neki Szabó viselt dolgait és az én vele való ismeretségemet, a Magyar Írók Szövetségében való alkalmaztatásomat, a Babits-ügyet, a Szabó-Pekár, a Szabó-Móricz ügyet. Nagyon felháborodva beszélt el, hogy mennyire megbosszantották az írói szövetség elnökségével és hogy mily durván utasította el ezeket a szamarakat. Beszélt gyerekkoráról; éntőlem is kikérdezte, hogy lettem »Adysta«? Aztán demokratahúrokat pengetett, szidta a tanárokat, dicsérte Marxot. Mikor kimentünk a Centrálból (2 nyúl szelet-vacsorát ettek, 50 K-ért) mondta, hogy Bárdosnak fordított egy Karl Schönherr-darabot¹⁶. 1%

¹⁴ *Kisnapló*, i. k. 214.

¹⁵ Lásd az *Érlelő diákévek* i. k. *Napok a Magyar Írók Szövetségében (Szabó Dezső mellett) 1919 őszén* c. naplólevelet és jegyzeteit, Szabó Lőrinc titkárkódását Szabó Dezső mellett, és az akkor tapasztalt eseményeket.

¹⁶ Schönherr, Karl (1867--1943) osztrák drámaíró, *Kindertragödie* című darabját Móricz ekkor fordítja. Ekkorra Szabó Lőrinc már szinte családtagként szerepel körükben. A *Kisnapló* bejegyzése március 26-ról: „Ma d. e. voltam a belvárosi Színház egy főpróbáján; Karl Schönherr darabját adták, a *Gyermektragédiát* (ford. Móricz Zsigmond). Ugyanezt a jövő héten németül is fogom még látni, szerdán, mert a Burgtheater egy hétre vendégszerepel nálunk is. Gyönyörű és kegyetlenül szép darab. Móriczék feltűnően kedvesek voltak. Ők adtak jegyet is; a főpróbán együtt voltam Schöpflin Aladárral és Móricz néval, meg Rippl Rónai Józseffel. – Holnap náluk ebédelek.” Majd március 29-én ezt írja: „Este (születésnapom!) a *Kindertragödie* német előadását néztük meg, Móricz Zsiga,

haszonért a bevételből. Felajánlotta, hogy menjek hozzá aludni, igaz ugyan, hogy ő is messzi lakik, a Ludovikánál, és hogy nála is hideg van, de hát van hely bőven, három szoba, mert a családja Lányfalun él, és legalább beszélgetünk. Nem fogadtam el meghívását, de velük mentem a Kálvin térig. Isten neki, az a kis kerülő már nem tesz semmit! Útközben tanácsokat adott a Táltos és egyéb szerződésekre vonatkozólag. Szidta a kiadókat, akik olyan sokat nyernek, úgy siránkoznak, hazudnak, és akiknek úgy ki van szolgáltatva az ember, kivált fiatal korában.”¹⁷

Persze Móricz elfogadja a társasági játékszabályokat. Nem akarja mindjárt lerohanni a fiatalembert. Elismeri az első mester, Babits fennhatóságát: „Még a délután folyamán, meg este is, mikor egy percre összejött Babitscsal, nagyon melegen és sokszor hívott ki kettőnket Lányfalura. Babits kimentette magát és nem ígért semmit. Nagyon szerettem volna, hogy ha elfogadja a meghívást, Isten bizony érdekes lett volna. Szentendrét villamoson, azontúl gyalog kellett volna menni, de nem sokat. Milyen kár, hogy nem megyünk el hozzá.”¹⁸

És mindezek után, a nap zárásaként naplójában így összegezi véleményét Szabó Lőrinc: „Nagyszerű ember ez a Móricz. Igazi tősgyöker, olyan, amilyent sose láttam, pedig az én rokonaim közt is vannak vad magyarok. De amellet milyen okos! ravasz!”¹⁹

Ezzel lezárult megismerkedésük napja.

Ezt követően megint Móricz a kezdeményező, megtalálja a módját, hogy magához is kösse a fiút, és ezt el is fogadtassa Babitscsal. Január 8-án ezt jegyzi be Szabó Lőrinc *Kisnaplójába*: „A Centrálban sorba a következő emberek jöttek össze: Én, Fóthy, Babits, Földi, Móricz, Király, Trócsányi Z., Schöpflin. Szóval az egész modern Menagerie. Az volt a fontos, hogy Móricz felkért, hogy gyerekei mellé álljak be instruktornak, vagy nevelőnek, holnap majd meglátjuk, hogy minek. Holnap d. u. 2 órakor megyek hozzá: Üllői út 95. I. 40. alá.” És megkapja mindjárt a mester hozzájárulását is:

Osvát Ernő anyja és húga. Gyönyörű volt. Erős dialektusban beszéltek, de a vége felé már mindent értettem, az elején egyet-mást nem.” (i. k. 246, 247.)

¹⁷ *Kisnapló*, i. k. 214.

¹⁸ *Kisnapló*, i. k. 214--215.

¹⁹ *Kisnapló*, i. k. 215.

„Babits nagyon mellette volt a dolognak. Én is azt hiszem, hogy jó fog kisülni a dologból.”²⁰ Az eredmény igen biztató: „Móriczékkel egész összebarátkoztam. Aranyos két kislány! Virág és Gyöngyi. Naponként két órát adok náluk. Pénzről még nem beszéltünk. Ha 8--10 évvel idősebbek volnának, bizony nem ülnék mellettük oly nyugodtan. Különösen németül esik jól a két csöppséggel beszélni, nem tudom, miért. Már is meghívtak a nyárra egy-egy hétre. Lányfalu.” Mindjárt el is helyezi az egészet saját életrendjébe: „Lányfalu. Talán Földváron is leszek majd, ki tudja! És otthon! Mikor jutok már haza?”²¹ A leányfalusi lehetőség mindjárt kihívja másik atyai barátja, Graf Ferenc balatonmelléki meghívását²², és eszébe juttatja az elérhetetlen otthont, Debrecent is. De Móricz is tudta, mire van szüksége az otthontalanságra kényszerült fiatalnak: felajánlott egy otthont, mint ahogy Graf Ferenc korábban pesti lakását és földvári villáját bízta rá a forradalmak idején az egyetemista diákra. Ez az otthon már akkor valósul majd meg, amikor Szabó Lőrincnek szüksége sem lenne rá: Babits megosztja vele saját lakását²³, és haza is utazhat szüleihez Debrecenbe. Mégis, nemcsak a jókor jött ígéret-segítség okán volt fontos számára *ekkor* Móricz gesztusa, hanem a nyári beteljesülés idején is nyugalmat biztosító esemény lesz a leányfalui tartózkodás: levelében valódi patriarchális idillt rögtönöz a költő, valóságos szünidei vakációt. „Nem mulasztom el, hogy neked is ne írjak egy nagyon kedves helyről, ahol most vagyok, -- [...] Móricz bátyámnál nyaralok, sajnos már vége felé jár időm, Leányfalun, egy igen kedves

²⁰ *Kisnapló*, i. k. 220.

²¹ *Kisnapló*, Január 10. i. k. 221.

²² A *Tücsökzenéből* és a *Vers és valóság*ból (235--237) ismert Graf Ferenc bornagykereskedő a forradalmak idején magához vette barátja gyermekeinek házitanítóját, nehogy kiigényeljék a lakását; a Kommün idején Bécsbe távozása idejére a fiúra bízta lakása és balatonföldvári villája, az un. Durczy-villa gondozását. Visszatértük után is megtartotta a kapcsolatot a költővel.

²³ „Szerdán megyek be Pestre. Akkorára visszaérkezik Babits is Szekszárdról, ahová [...] 2 héttel ezelőtt hazament. Most én is ugyanott lakom (Reviczky u. 7. III. 15); nehéz dolog volt egy teljesen üres szobát, úgy-ahogy is, berendezni, de hálistennek megvan a dolog és hosszú bolyongások után megpihentem én is, mint Odysseus;” Szabó Lőrinc levele Juhász Gézának, 1920. július 15-éről dátumozva; in: *Az ígéret városa. Szabó Lőrinc Debrecen-élménye. A szöveggondozást, a kötet szerkesztését végezte és a tanulmányt írta Bíró Éva. Debreceni Irodalmi Múzeum, Debrecen, 2000. 122.*

környezetben és igen szép vidéken. Bizony, kedves Barátom, elszorúl a szívem, ha arra gondolok, hogy mily szépen be van rendezkedve ez az ember mindennel, ami csak elképzelhető. Sose lesz nekem ilyen házam, földem, kertem és egyéb javam! Főleg három olyan szép lányom, mint az övéi. Mindennap lemegyünk a Dunára, fürdeni; én pedig összevissza heverészek különbnél különbféle jó füves helyeken, vagy az öreg diófa alatt, vagy sétálgatunk. Olyan jó itt élni, vidéken, és mégis Pest mellett (a hajó 2 óra alatt felér ide). És aztán a tisztességes vidéki koszt, zsíros, tejfeles ételek, meg a szabad prédára hagyott gyümölcs a fákon, -- az se megvetendő dolog.”²⁴ A két mester segítségével partra szállott a költő, az albérletek éhező, didergő kiszolgáltatottja, a kávéházban felmelegedő, dolgozó költő-műfordító baráti környezetben élheti tovább életét.

Itt készíti egyik korai fordítói remekét: „nála, az ő leányfalusi kúriájában fejeztem be [...] Coleridge *Vén tengerész*-ének a fordítását”. A költő is annyira fontosnak tartja, hogy búcsúbeszédébe is beemeli az emléket²⁵, tanítványa, Virág számára is emlékezetes marad a költő baráti házitanításága, hiszen az *Apám regényében* ő is megemlegeti. És majd az életveszély egymásba kapaszkodtatja őket: Virág családjával a Volkmann utcában, a Szabó Lőrinc családjával együtt vészeli át a „bunker-életet”, Budapest ostromát.

De ne szaladjunk ennyire előre, maradjunk még csak az albérletek és a Centrál-beli élet idején. Amikor a létbiztonságot jelenti Móricz ajánlata a kezdő költő számára. Bárha folyton ismételve, hogy „nagyon terhes a tanítás”, mindig hozzáteszi: „pedig a

²⁴ Szabó Lőrinc idézett, 1920. július 15-i leveléből, in: *Az ígélet városa*, i. k. 122.

²⁵ Szabó Lőrinc: *Búcsú Móricz Zsigmondtól*. In: Szabó Lőrinc: *Könyvek és emberek az életemben*, i. k. 307. A kihagyott szövegrész egy dátum: „1921-ben” – ez pedig pontatlan, alapja Coleridge: *Ének a vén tengerésről* (*The Ancient Mariner*) megjelenési éve a Kner-féle Monumenta Literarum sorozatban. A helyes évszám: 1920. Hiszen Babits Mihálynak 1920. augusztus 3-án írja Szabó Lőrinc: „Csak maradj olyan soká, ameddig csak lehet. Látod, a vidéken én is megcsináltam a „Vén Tengerész”-ről szóló verset, mióta pedig visszajöttem, egy sort se tudtam összehozni,” (Szabó Lőrinc: *Napló, levelek, cikkek*, válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Kabdebó Lóránt, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1974. 112.); különben is a fordítás még 1920-ban megjelenik a *Nyugatban* (935--951.).

gyerekeket szeretem”²⁶, és büszkén írja le: „olyan jó tudni, hogyha semmi egyebet nem csinálok is, ezért a két óráért okvetlenül megfizetnek”²⁷. Ugyanakkor nemcsak a megélhetést, hanem az otthon természetes közegét is biztosítja az egész család a „házitanítónak”. De milyen fokon: „Mi is esett ma? Igen, Móriczéknál ebédeltem káposztás (hazai) galuskát. Nagyon jól esett; olyan volt, mint otthon. Most már a felesége is egészen kedves. A gyerekek igen ügyesek, kivált a Gyöngyi. Ő írt egy verset a Halálról, egész modern-köntösű verset. Nyolc és fél éves gyerek! És érdekes, épp akkor, mikor az öreg Móricz írta a nyugatbeli szabad versét szintén a halálról”²⁸. Ugyanabban az órában írták, a kanapén. Telepátia? Valahogy így kezdődött: »Életem szalagját bontom... Tenger a gondom stb.«²⁹

A mindennapok biztonságát adja ez a történelmi sorsa okán kivetett fiúnak. „Móriczéknál a rendes napi dolog”³⁰. A környezet megfigyelése: „A kis Gyöngyi feje megfájdult a geometriába. Móriczné rendkívül csípős nyelvű nő tud lenni. Papucs alatt van az öreg. Móricz olyan jó ember, mint egy falat kenyér. Epéje sincs talán.”³¹

Persze Móricz is vissza tud ütni, igaz, hogy évtizedek múlva, és – szövegben; egyszerre Babits és Jankán is elégtételt véve: *Babitscsal a Garda tón*³². Epéje az irodalomban jelenik meg: mindazt a különbözőséget, amit a Centrálban és a családjában érzékelt, mindazt egyetlen irodalmi emlékezésben zseniálisan megformálja. Azt a másik látásmódot alkalmazza, amit Szabó Lőrinc lényéből az ő megjelenése kiválthatott. Ennek az epével megírt ellenportrénak a fényében világosodik meg Móricz „adatolthatatlan” másik mestersége. Ahogy egy-egy gesztussal szab irányt ő, a prózaíró a költő életpályáján.

Példát? Egy elbeszélésbe stilizált történet, a *Goethe -- a víziborjú* című tárcából: „lakásomon egyszer csak megszólal a telefon. Nyár

²⁶ Szabó Lőrinc: *Kisnapló*, i. k. 223

²⁷ Szabó Lőrinc: *Kisnapló*, i. k. 224--225.

²⁸ Móricz Zsigmond: *Mors*. 1920. 87--89.

²⁹ Szabó Lőrinc: *Kisnapló*, i. k. 225.

³⁰ Szabó Lőrinc: *Kisnapló*, 224.

³¹ Szabó Lőrinc: *Kisnapló*, i. k. 222.

³² Móricz Zsigmond: *Babits Mihállyal a Garda tón. 1913. július 12–18*. Kelet Népe, 1941. augusztus 15. 1–6. Kötetben: uő: *Irodalomról, művészetről*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1959. 2. köt. 442–459.

eleje volt, vakáció. Vakáció részben nekem is, mert egész télen és tavaszon át egy híres magyar regényíró kislányait tanítottam, aki nálam sokkal idősebb volt, és nagyon atyafiságosan és kedvesen bánt velem. Ez az író hívott föl. Úgy hiszem, elég rossz tanítómester voltam, de a lányok, szerencsémre, okosak, s a vizsga kitűnően sikerült.

Azt mondja a hang a telefonban, minden bevezető nélkül:

-- Lőrinc, szereti maga Goethét?

-- Szeretem... -- feleltem meglepetve és bizonytalanul.

-- Akkor jó. Isten vele.

Ennyi volt az egész. S délután ajándékba érkezett hozzám egy tizenöt kötetes *Goethes Werke*, vizsgai emlékül.” Ma is őrzi a család a sorozatot a költő műemlékként számon tartható könyvtárában³³. Goethe Szabó Lőrinc számára élete egész során mértékként szerepel. Tudta Móricz, hogy szereti Goethét a költő, vagy éppen a fiatalságában megnyilvánuló stíluskavargás ellenében medicinaként küldte, avagy csak ráérezett, hogy mire van éppen szüksége gyermekei némettanárának?

Aztán elkövetkezik egy jelenet, amelyről ezt írta majd két évtized múlva is: „nagyon élénken emlékeztem mindig, ez a néhány perc rendkívüli hatással volt a fejlődésemmre, önkritikámra, magamhoz való őszinteségemre”. És nagyon megörült, utóbb, hogy „véletlenül gyorsírással lejegyeztem egy szelet papírra minden szót, s a papírt eltettem. Ma találtam meg nagy örömmel, s azonnal legépeltem az egészet. 1942. január 1.”³⁴ A jelenet: ahogy megfontoltan hatni lehet egy fiatal tehetségre. Nem ellenére, hanem megérezve éppen a benne forrongó-alakuló elégedetlenséget. A „két öreg” azt segíti kifejlődni a

³³ Lásd: Szabó Lőrinc Füzetek 6. *Szabó Lőrinc könyvtára II. Külföldi szerzők művei*. Forgács Anita adatbázisát kiegészítette, jegyzetekkel ellátta, a katalógust szerkesztette és a bevezetőt írta Buda Attila. A Miskolci Egyetem Szabó Lőrinc Kutatóhelyének sorozata. 2468. tétel: Goethe, [Johann Wolfgang von] – *s Werke*. (Hrsg.: Karl Heinemann, 1–14. Bd.) Leipzig, (Meyers Klassiker-Ausgaben). Bejegyzés: „Szabó Lőrincnek Virág-emlékül 1920 Móricz Zs”. [A dedikáció szövege a katalógusban pontatlan,]

³⁴ Szabó Lőrinc: *Móricz – Mikes*. In: *Napló, levelek, cikkek*, i. k. 59--60; Szabó Lőrinc: *Emlékezések és publicisztikai írások*, a szöveggondozást végezte, a jegyzeteket készítette és az utószót írta Kemény Aranka, Osiris, Bp., 2003. 607--908.

költőből, ami már benne is érett. És amit talán éppen a Goethe-összessel is már előre jelzett:

„A *Fény, fény, fény* megjelenése után – 1923--24 körül – együtt ebédeltem Zsiga bácsival és Mikessel a Metropolban³⁵. Utána egyszer csak hozzám fordult Móricz:

-- Hanem, Lőrinc – mondja --, mikor írsz már olyan verseket, amelyeneket én várok tőled?

Kissé meghökkenve mondtam:

-- Hát ez a kötet nem olyan?

-- Nem.

Meglepett, tetszett, lefegyverezett ez az egyszerűség és a jó barátian őszinte hang. Nem örültem neki, s mégis, mintha legtitkosabb sugallataimat, gyanúimat, félelmeimet szólaltatta volna meg. Valószínűleg ösztönösen éreztem, hogy mennyi rendetlenséget, következetlenséget, felületességet is takar még a versek nagy tarkasága, szikrázása, túl heves gesztikulálása. Móricz folytatta:

-- Tudja isten, olyan ez a könyv, mint egy nagyszerű színészkedés... Nem is tudtam elolvasni, csak félig, addig vágtam fel, ott van nyitva.

Mikes megjegyezte, hogy »nagy percent bennük az ész«. Nyilván azt akarta mondani, hogy a szándékosság, az elvi következetesség, a stílus tartása. Ha csakugyan erre gondolt, igaza volt; de a szavait én csak később értettem, értelmeztem így; ekkor még inkább úgy gondoltam, hogy csak a gondolati elemek elleni szokott tiltakozás szól belőle.

-- Olyan ésszel csinált dolgoknak hatnak – duplázott rá Móricz.

Nem értettem őket.

-- De hiszen ésszel, csak ésszel, semmit se lehet csinálni! Fél esztendeje egy sort sem írtam, pedig az eszem nyilván ugyanaz – jegyeztem meg kedvetlenül.

Zsiga bácsi Mikes dr.-hoz fordult:

-- Amikor Shakespeare szonettjeit fordította Lőrinc, akkor azt mondtam magamban: na, végre itt van egy ember, aki annyira uralkodik a formán, hogy teljesen ki tudja fejezni magát.

³⁵ Szabó Lőrinc *Fény, fény, fény* c. kötete 1925 végén jelent meg, 1926-os dátummal.

Éreztem, hogy én bizony nem uralkodom a formán, és rettenetes vágy fogott el, hogy végre uralkodjam már, hiszen mindig ezt akartam, s íme mások is ezt várták tőlem.

Mikes folytatta:

-- Én nem tudom, mit becsülnek úgy azokon a szonetteken, egyik olyan, mint a másik. Amikor húszat megcsinált, úgy benne volt a formában, hogy végigrohant a többen. Nem is lehet őket elolvasni.

-- Nem is olvastam én belőlük többet, mint tízet, összevissza – vallotta meg Móricz.

Megint szégyelltem magamat: az én bűnöm, ha ilyenek azok a szonettek. Bár titokban el kellett ismernem, hogy részben igaza van a két »öregnek«.³⁶

De akkorra már megtanulta a *hangot*, ahogyan szólítsa a mestert. Az emlegetett szonettek dedikációja imígyen hangzik: „*Zsiga bácsinak* szeretettel Lőrinc 1922. II. 5”³⁷. Ez a dedikáció megfelel a *Kisnapló* nyegle bejegyzésére: a társaságban csak úgy feltűnő „Móricz Zsiga” alakja kifejlődő kapcsolatukban átformálódott, viszonyuk kiegyensúlyozódott.

És aztán, amikor egyenesbe jutott a költő, amikor már nemzedékének két nagy kritikus egyénisége, Halász Gábor és Németh László is visszaigazolta a *Te meg a világgal* kezdődő költői világot, akkor a kegyelemteljes fejbólintással a „másik mester” nyugtázza portré méretű kritikájában a felnőtt költő teljesítményét. Amit Rippl-Rónai portréja megelőlegezett, azt Móricz kritikája elfogadó gesztusával befejezi. Befogadtatott³⁸.

* * *

Azt mondtam: a *másik* mester. És azt, hogy kapcsolatuk zavartalan volt. Mert kevesebb reflektorfény vetült együttesükre. Pedig végigéltek összetartozásuk során válságokat is. Mélységeseket, nem személyre, de alkotásmódra szólókat. A *Vers és valóság* vall egy ilyen drámai pillanatról a *Gyengeség* című verssel kapcsolatban:

³⁶ *Móricz – Mikes*, i. h.

³⁷ Kiss Ferenc könyvszakértő jóvoltából a szerző tulajdonában.

³⁸ Móricz Zsigmond: *Szabó Lőrinc válogatott versei*. Pesti Napló, 1934. február 25. 41. Kötetben uő: *Irodalomról, művészetről 1-2*. Szépirodalmi, Budapest, 1959. 2. 299--301.

„olyan vers, amely a tényhátteret nem jelzi, csak a belőle pezsdült és fakadt mozzanatok és érzéseket. Akiről szól, az azonban magára ismert a köztünk lefolyt jelenet és a három héttel később megjelent vers elolvasása után. Móricz Zsigmond volt. Akkoriban nagyon bizalmas embere lettem, nagyon sokat beszélt Csibéről és a házasságairól.[...] A szerkesztőségben szoktunk beszélgetni; zárás után pedig egy nappal elhagyott korcsmában a Népszínház és a Csokonai utca táján. Mihozzánk is rengetegszer eljárt a Volkmann utcába, és a feleségemmel szintén nagyon őszintén beszélgetett. Ez a viszony és Zsiga bácsi akkori politikai felfogása és régi szeretetem iránta hatalmazott fel arra, hogy egyszer figyelmeztessem magyar nyelvi és stílusbeli hibákra, a túl gyors riportmunka kerülését ajánlván neki. Móricz Zsigmondnak ugyanis minden zsenialitása mellett néha slendrián a stílusa. Azonban nem értett meg, sőt szíven találtnak érezte magát, és igen keserűen kifakadt mint »legjobb barátja« ellen. A jelenet legfájdalmasabb része és az én gyors visszakozásom az Andrassy út és a Nagykörút sarkán zajlott le. Móricz azt mondta, hogy ő csak úgy tud stilizálni, »ahogy az őseember fölkapott egy követ és leütött vele egy nyulat«. Én kíméletből azonnal mindent »elkenni« próbáltam, s megvolt a véleményem a lelke teherbíró képességéről.”³⁹

Mi mindent mondhatott ekkor? A háború után leírja véleményét Kodolányinak. Valami ilyesmit mondhatott a szemébe is? „Hévízen keményen dolgoztam, a Racine *Andromachéja* elkészült. Sokszor eszembe jutott tegnap előtt este, amikor színházban voltunk: az *Uri muri*-t néztük meg, első igazi színházadink öt éve. Ha az a Zsiga bá' úgy tudott volna drámát szerkeszteni, egyáltalán szerkeszteni, összefogni anyagot, keményre, robbanóra, csak indokolt szavakat venni be mindenüvé, s ezzel kivonatolni és sűríteni, s ha úgy tudott volna dialógust írni, ahogy ez a Racine! A darabot azonban így is kellemes volt látni meg hallani, a néhai figurákat, a töméntelen anekdotát, amely még akkor is élvezetes, ha gabság vagy legalább kópéság van mögötte, a sok nótát és az édes beszédet. Ezt a fejmosást akár nyugaton is elvállalnák... Szerkezetileg azonban legalább is petyhüdt a darab, hiába csordul az élettől és vértől: képzelj el egy szép

³⁹ Szabó Lőrinc: *Vers és valóság*, i. k. 101.

bikát, amelyiknek »petyhüdt« a csontozata: olyan, mint egy gumiállat, amelyből megy-megy kifelé folyton a szusz.»⁴⁰

Hogyan is fogadhatta a mester tanítványának intelmeit? Majdnem tragédia következett: „Ezért hallgattam el a valóság hátteret, amit azonban Móricz mégis megsejtett, hiszen azt kérdezte, akkor már csöndesen és megbékélten bólogatva, hogy »nem kettőnkéről szól az a vers?« Megvallottam neki az igazat. Változatlanul jóban maradtunk.»⁴¹ Végülis megszületett egy vers, amely barátok kiegyensúlyozott kapcsolatából meríthette erejét, ami pedig életre hívta: az erőpróba, amely a barátság alapképlete. Mint volt a szerelemben a *Semmiért Egészen*.

Gyengeség

Csak egy kicsit voltam becsületes,
csak egy kicsit nem bántam, hogy mi lesz,
csak egy kicsit próbáltam igazi
szeretettel szólni, segíteni,
csak ép elkezdtem, s máris visszavág
s ellenem fordul a legjobb barát.

Csak ép elkezdtem... Gondoltam: ez az
ember erős, az egyetlen igaz,
ez az egyetlen, aki keresi
és elbírja és hasznát is veszi,
hasznát annak, amit mindenki tud
s amit elrejt előle a hazug.

⁴⁰ *Ne panaszold a magányodat! Kodolányi János levelezése Szabó Lőrincsel és Szabó Lőrincné Mikes Klárával 1948--1957.* Sajtó alá rendezte, az előszót írta és a jegyzeteket összeállította Horányi Károly. Argumentum, Bp., 2002. 70. (29. sz. levél, Budapest, 1949. május 23). És ehhez kötődik a szintén kétségeskedő, mégis el- és felismerő záradék a válaszlevélben: „Lőrinc-kém, ismerem az Uri-muri-t, a legelső előadásán még abban a formájában láttam a Vígszínházban, ahogyan a Nemzetiben adják, de a végét megváltoztatták, mert »a közönséget nagyon lehangolja«. Azután láttam megváltoztatott formájában is. A regényt sokkal jobbnak tartom a darabnál, Zsiga bácsi valóban nem tudott szerkeszteni. Tulajdonképpen semmit sem tudott, a helyesírást sem tudta, a tájszólásokat sem, a nyelvtant sem, történelmet, filozófiát, lélektant, természettudományokat sem, az égvilágon semmit sem tudott – s mégis nagy író volt. Ezt faggyúzd meg.” (72. 30. sz. levél, Akarattya, 949, máj.25.)

⁴¹ Szabó Lőrinc: *Vers és valóság*, i. k. 101. A vers *Az Est* 1937. március 7. számában jelent meg.

Arra gondoltam, hogy hogy szeretem,
hogy megtisztítom, megkétszerezem
az erejét s még szebb lesz, még nagyobb,
s arra, hogy ő maga kért, biztatott,
ő akarta... És szólni kezdtem... És
egyszerre kiderült a tévedés:

kiderült, hogy itt is hazudni kell,
hogy az igazat ő se bírja el,
és hogy az elszánt hízelgő, aki
a háta mögött csak kineveti,
az nemes neki, az bölcs, az barát,
én meg irigy vagyok, vagy még kutyább,

még gonoszabb... Mi lelt? -- förmed reám,
az árulóra, s látom, az agyán
hogy ömlik el a fájó, megriadt,
tiltakozó s gyanakvó indulat:
-- Mi lelt? Már te is?... -- és szavain át
szinte robban a sértett hiúság.

Borzadva nézek a szemébe, és
mosolygok és dadogok: -- Tévedés,
félreértettél... És már hazudok,
hazudok neki, csűrök-csavarok:
mentek valamit, őt és magamat
és szégyenkezem mindkettőnk miatt.

„Változatlanul jóban maradtunk” – ez a mondat jellemzi a „másik” mester és a költő viszonyát, ellentétben az „első mesteré”-vel, Babitscsal volt drámaian hullámzó kapcsolatával. Ha nem, hát nem: mester és tanítvány egyként tudomásul vette. A szó elhangzott, a vers megszületett, az író és a költő mentek tovább. Megismerték egymás iránti kritikájuk határait. De még ugyanebben az évben megszületik a vers epilógusa, ez már utóbb dedikációval:

„Móricz Zsiga bácsival mentem a Rákóczi úton, a Nemzetivel szemközti oldalon a Nagykörúttól a Kiskörút felé. Útközben a halálról beszélgettünk, és én hősködtem (őt és magamat áltatva), hogy van bizonyos értelemben örökkévalóság. És akkor egy villamosmegállónyi távon át lelkesen, mint aki látomást lát, részleteztem neki a 2--3 mm-es búzaszem és a méteres kalász megnövést és összehúzódását. Hazamenet a Volkmann u. 6. sz. alatti teleknek, ahol most egy kis magánkertészet van, a drótrácsán szulákokat láttam (vadhajnalkaféle fehér virágokat) már hervadozóban. Elnéztem ennek a szuláknak az

előrelátó gondosságát. A két élmény együtt váltotta ki belőlem estére a verset.”⁴²

Ősöd és unokád

Nézd, útra készül a kerti szulák!
Észre se vettük, s ime, nyáron át
apró batyukba kötözte magát.

Zörgő batyukat tart öreg kezében,
azok libegnek most az őszi szélben,
ahová felfutott, a kerítésen.

Zöld cérna-teste egész sárga már,
trombitáit nem nyitja napsugár,
de ő nyugodt, mert tudja, mit csinál.

Batyuk zörögnek fonnyadó kezében,
négy mag minden batyu négy rekeszében,
a test ott pusztulhat a kerítésen.

Ő van a magban? Ki más volna?! Ó!
Összezsugorodik s megint kinő,
ahogy vezényli az örök idő.

Nézd, útra készül a piciny szulák...
Ember, ne félj,
te vagy minden ősöd és unokád!

Megfér a két vers egyazon kötetben, az 1938-as *Harc az ünnepért*ben. Az egyik háttéréről csak utóbb lebbenti le a költő a kegyes takarót, a másikat a kötetben büszkén – talán jóvátételként – „Móricz Zsigmondnak” ajánlja (utóbb: „Móricz Zsigmond emlékének”).

És a következő évből az egyik legszebb dedikációt olvashatom, amellyel életemben találkoztam: „Szabó Lőrincnek a hűnek hiven Móricz Zs 1939”. Az *Életem regénye* ajánlása hangzik így. Láthatta-e Szabó Lőrinc? Talán elfelejtette átadni a szerző? Tény az, hogy a Móricz-hagyatékából szerezte meg a kiváló könyvszakértő Kiss Ferenc, és juttatta el hozzám éppen most, a Móricz-évforduló évében.

⁴² Szabó Lőrinc: *Vers és valóság*, i. k. 112--113. A vers újságban még dedikáció nélkül jelent meg, a *Pesti Napló* 1937. szeptember 26-i számában.

Aztán 1942 újévének napján kerül a költő kezébe korai gyorsírásos jegyzete, mely arról a beszélgetésről szól, amely erősen segíthette, hogy megtalálja *saját* útját a költő. Fontosnak tartja, le is jegyzi, nemsokára bele is szövi nekrológjába is a jelenetet. De életében soha meg nem jelenti, szöveggé nem formálja. Nem akar visszalőni. Maga a szöveg éli tovább tetszhalálát, míg a *Napló, levelek, cikkek* kötetbe, 1974-ben bele nem válogattam⁴³.

* * *

Mi lehet a befogadás mértéke? A legkisebb élettények pontos számbavétele, és ezáltal – de csakis ezáltal – a nagy egészre való rálátás öröme.

Mert behajtotta ám Móricz azt, amit kiadott magából: kiszippantotta a barátság jogán. Idézzem a legkisebbet: „1919. március 16. vagy 17.”-én bejegyzi Szabó Lőrinc *Kisnaplójába*: „Móricz elkezdte új regényét a debreceni diákról”⁴⁴ majd nemsokára, március 28-án leírja: „tegnap Móriczék meghívtak ebédre, ott volt Csathó Kálmán és Rippl-Rónai József. Móricznak mesélgettem egyet-mást debreceni diákkori emlékeimből regénye számára”⁴⁵. Nekrológjában Szabó Lőrinc ímígyen adja elő a jelenetet: „Mikor a *Légy jó mindhalálig*-on dolgozott, én is közöltem vele néhány apróságot a debreceni diákszokásokról. Érdekelt a munkamódszere. Elmeséltem, az érettségiző diákok az utolsó tízpercben hogyan szokták borral, csemegével földíszíteni, telekötözni a kapus órajelző kis harangját. – Írd csak le, amit mondtál – szólt rám. A tíz-tizenöt soros jegyzetet azonnál beillesztette a regényébe.” Majd hozzáteszi: „Mindig tele volt följegyzésekkel, ezer virágból gyűjtötte a mézét, óriási összegező volt.”⁴⁶

Az emlékezés a *Gyengeség* című verssel kapcsolatban, meg a nekrológ utóbb arról vall, hogy családiról is zavartalan barátság kötötte egymáshoz őket. Hogy ennek a barátságnak milyen „közéleti” és „köznapi” vonzatai lehettek? A *Gyengeségről* beszélve ezt

⁴³ Szabó Lőrinc: *Napló, levelek, cikkek*, i. k. 59--60..

⁴⁴ Szabó Lőrinc: *Kisnapló*, i. h. 243. A *Légy jó mindhalálig* c. regényt.

⁴⁵ Szabó Lőrinc: *Kisnapló*, 246.

⁴⁶ Szabó Lőrinc: *Búcsú Móricz Zsigmondtól*, i. h. 307--308.

olvashattuk: „Ez a viszony és Zsiga bácsi akkori politikai felfogása és régi szeretetem iránta hatalmazott fel”⁴⁷ – mondja. Mert a *Vers és valóság* szóbeli alkotás, elbeszélés, amelyben nem egyszer nemcsak el-, de mellé is beszél. Értsék, ahogy akarják. Ha ezt a „politikai felfogás”-t pontosítaná a költő, mindkettejük helyzetét tisztábban láthatná utókoruk. Mi kapcsolhatta össze őket, mennyire tartoztak együvé?

A családi viszony egyik fontos eseményéről szintén nem tudunk meg többet: „meg kellene írni, mert remek történet az én túlvilági kalandom Kleopátra szellemével és Zsiga bácsi spiritizmusával!” Ennyi, ide vetve, „nem tartozik ide” bevezetéssel⁴⁸. Csak azért figyeltem fel erre a megjegyzésre, mert Szabó Lőrinc özvegye, Nagyklára mesélt nekem erről, de ő is csak annyit mondott, hogy az óbudai jósnő kizavarta Szabó Lőrincet, mert megérezte, hogy van a társaságban egy ember, aki nem hisz ezekben a dolgokban. Pedig Kodolányi visszapillantása szerint drámaian élt Móriczban a Jankával, öngyilkos első feleségével való kapcsolattartás igénye; a függés az asszonytól nem szűnt meg párja halálával.

Szabó Lőrinc *kíváncsibb* lett volna erre a kapcsolat tartásra, Kodolányi, az Istenhívő, de az okkultizmussal nem kapcsolódó ember talán empatikusabb Móricz *szenvedésével*. De ekkor már a két prózáirót olyan személyes sérelem választotta el, hogy ezt még Szabó Lőrinc békítési kísérlete sem tudta meg nem törtéنتté tenni. „Évekkel később egy ifjúsági szervezet hajókirándulást rendezett, én is részt vettem feleségemmel, kislányommal, meg Szabó Lőrinc is a feleségével. Lőrinc, a nagy békéltető, titkon úgy rendezte a dolgot, hogy Leányfalun [...] kikötve, a társaság a partra vonult, hogy vendéglőkben eloszolva szórakozzék, szavalatokat, felolvasásokat hallgasson. Mikor a hajóhídon a partra igyekeztünk, egyszer csak látom, hogy Móricz Zsigmond jön felém fehér nyári nadrágban, fehér ingben, mosolyogva. Szabó Lőrinc volt mellette meg még egy-két barátunk, nem emlékszem már rájuk. Én feleségem karjára s botomra támaszkodva lépkedtem a deszkákon, ő egyenesen felém tartott, kezét kinyújtotta, szép feje ragyogott a napfényben. – Isten hozott, János, -- mondta igen lágyan és kedvesen. Engem mintha villám sújtott volna:

⁴⁷Szabó Lőrinc: *Vers és valóság*, i. k. 101.

⁴⁸Szabó Lőrinc: *Vers és valóság*, i. k. 101.

megálltam, mozdulni sem tudtam. Aztán megfordultam, s messze elkerülve őt, egy part menti vendéglő felé indultam. Szívem megtelt keserőséggel. Azt a jelenetet láttam, amikor a választmányi szavazás után megállt az ajtóban, s kezet nyújtott. Ő, aki sikkasztással gyanúsított, s titkos vizsgálatot rendelt el ellenem. [...] ez a »harag« nem politikai nézeteltérésekből, nem világnézeti különbségekből származott, mint addig is, azután is sok hasonló, kemény összekoccanás.”⁴⁹

Maga Kodolányi, a konok *személyes* sértettség felvállalója értelmezi Szabó Lőrinc békítő gesztusát: „Pedig hátha Szabó Lőrincnek volt igaza? Hátha el kellett volna fogadnom a kezét? Hátha a leányfalui kedves tornácon ülve ismét őszintén föltárta volna a lelkét, s megmagyarázta volna különös tetteinek okát? Hátha megértettem volna őt egészen, s mellette állhattam volna nemcsak írásaimmal, hanem személyes barátságommal is?”⁵⁰ Ezt írja majd meg az ötvenes években, de korábban a kettejüket elválasztó mélyebb ellentétre, és annak ellentettjére éppúgy rávillant egy Szabó Lőrinchez írott levélben: „Én nem szerettem őt, szegényt, álnok volt és hazug, rosszindulatú és irigy, kegyetlen és alattomos -- és mégis lenyűgözött, s akkor szerettem a legjobban, amikor haragban voltam vele. Sohasem felejttem el, mennyire elfacsarodott a szívem, amikor ott állt Leányfalun a hajóhídon, széles szalmakalap árnyékában, ingujjban, s zavart mosolygással, szégyenkezve, mint egy öreg gyermek, jött elénk. Most már mindegy. Jó világ volt, szép volt, gazdag volt!”⁵¹ A haragos mélység fölött ott élt mégis az összetartozást megértő emberi-írói kapcsolatmegérzés patetikussá emelkedő izzása.

Kodolányi nem mondja ki miért, de megérti Szabó Lőrinc igyekezetét. Mert a századuk talán legnehezebb éveiben sajnos *személyes* okokból kerülnek szembe mesterek és tanítványok. Mintha erről szólna Szabó Lőrinc verses látomása, a *Halott nép*⁵². Belőle idézek:

⁴⁹ Kodolányi János: *Egy marok föld. Emlékeim Móricz Zsigmondról*, i. h. 166--167., 180.

⁵⁰ Kodolányi János: *Egy marok föld. Emlékeim Móricz Zsigmondról*, i. h. 167.

⁵¹ Kodolányi János levelezése Szabó Lőrincsel és Szabó Lőrincné Mikes Klárával, i. k. 72.

⁵² Megjelent *Az Est* 1937. október 26-i számában.

a sarki telken tegnap kasza járt
s a békétlenek közt békét csinált.

Békét és rendet. Hogy tomboltatok,
barátaim, virágok és gyomok!
Hogy birkóztatok, pitypang, szarkaláb,
lóhere, pipacs, vadtorma, szulák,
katáng és mályva, meg ti, többiek,
akiket csak *látásból* ismerek,

hogypompáztatok, öldököltetek!
Tavasza óta, mint buja rengeteg,
lángoltatok... Figyeltem napra-nap
lassú és szívós harcaitokat,
virágok harcát, vad testvérekét,
egy teleknyi őserdő életét!

Megérte? Kórók, hórihorgasok,
kik nálam is nagyobbak voltak,
s ti, törpék, és ti, kunkor fonalak,
akiket most együtt aszal a nap,
felelj, halott nép, szólj, szomorú rét,
megért annyi kint ez a buta vég?

Megérte? -- A felelet elakad,
csak a szívem hallja szavaimat,
saját magammal beszélgetek... és
megsímogatom a drótkerítést,
megsímogatom, mintha tízezer
kis halottól búcsúznék vele el.

És megyek tovább. Isten veletek,
hangya és veréb dül most bennetek,
harsog a víg, idegen csipogás...

A sírbeszédnek fognak majd békét teremteni szétszakadt
kapcsolatok után. Kodolányi és Móricz, Szabó Lőrinc és Babits,
Németh László és Babits. A baráti kibeszélés segíthetett volna
mindnyájukon. A politikában is, de a legszemélyesebb
magánéletükben is. Szabó Lőrinc saját fájdságát érezve akart békíteni,
és visszaszerezni másik mesterének, Móricznak is egy veleérző baráti
társat. Akivel talán sikeresebben mehetett volna az óbudai jósnőhöz.

De hát csak a megmaradt barát kíséri összeomló mesterét
szellemező kalandjára, marad az ő kíváncsisága, mely ki sem
elégülhet, és segíteni sem tud ezen a veszélyes úton.

Persze többről volt szó ekkor is. És majd ezt követően is, az ország kétféle megszállása alatt és után. Tudták, várták, félték együtt – sajnos: külön-külön – az eljövendőket.

* * *

Kapcsolatuk? Talán a közös múlt? „Téged még csak ismerlek, te szinte gyermekkorodban közénk kerültél, de mi közöm, mi személyes közöm van már nekem a fiatalokhoz?” – emlékezik utolsó találkozásaik egyikére Szabó Lőrinc⁵³.

A közelség fogékonyabbá tesz a kritikára, a távolság felnagyítja a távolra kényszerítettet. Móricz utolsó napjait Szabó Lőrinc inkább a *Gyengeség* szemszögéből látja, debreceni útjukat ekként láttatja: „Délután ő elnökkölt az ankéton, közvetlenül és megnyerően, ahogy szokta; este pedig felolvasott. Az idő már nagyon eljárt. Az aula fülledt volt és tömött; lelkes ifjúság hallgatta, hatszáz lélek az ország minden részéből; még olaszok és bolgárok is voltak a teremben a nyári egyetem hallgatói közül, akik aligha értették, de legalább hallani és látni akarták a magyar írókat, elsősorban őt. Móricz Zsigmond szokott, lassú modorában, rögtönözve és jobb kezét kis kerek mozdulatokra rántva beszélt, humorizálva és kedvesen, a spiritiszta kalandjairól és csalódásairól, aztán felolvasott a *Kelet Népe*-ből. A felolvasás igen hosszúra nyúlt, háromannyira, mint amennyit a kései idő elviselhetővé tett: egy álló órán át tartott, és mindenki kimerült bele. A szeretet fáradt tapsa köszöntötte, amikor lelépett a pódiumról. Ő is észrevette, hogy túl sokáig beszélt, rosszkedvű lett, reggel visszautazott Budapestre.”⁵⁴ Kodolányi a távolból igazítja el az ügyet: „Megkértem Simándy Pált, a debreceni *Tiszántúl* szerkesztőjét, közöljön terjedelmes, szép cikket Móricz debreceni tartózkodásáról”⁵⁵. És ő emlékezik meg a nagy író utolsó fellépéséről is, a távolból tisztelgő fejmozdulatával: „A Sportcsarnokban rendezett ünnepi este Móricz Zsigmondot is meghívtuk előadónak. [...] a legkiválóbb színészek pedig Ady Endre, Erdélyi József, Illyés Gyula, József Attila, Sinka István, Szabó Lőrinc jól megválogatott verseit

⁵³ Szabó Lőrinc: *Búcsú Móricz Zsigmondtól*, i. h. 308.

⁵⁴ Szabó Lőrinc: *Búcsú Móricz Zsigmondtól*, i. h. 308.

⁵⁵ Kodolányi János: *Egy marok föld. Emlékeim Móricz Zsigmondról*, i. h. 181.

szavalták. [...] A roppant helyiséget zsúfolásig megtöltötte a közönség. Szünet után elsőnek én beszéltem. Mikor fölmentem a lépcsőn, s meghajoltam a tömeg előtt, fölzúgott a taps, az éljenzés. Az erős lámpák fényében, a tomboló hangzavarban szinte révülten álltam néhány percig. Majd a hangorkán elült, s ekkor éppen magam előtt, az első sorban, megpillantottam Móricz Zsigmondot. Elszorult a szívem. Arca olyan volt, mint mikor Janka halála után találkoztam vele, de még sokkal morbidabb. Színe szürkés, vonásai bágyadtak, petyhüdtek, szép fejét úgy fogta körül lebegő fehér haja, mint ezüstkoszorú egy halotti maszkot. Régóta nem láttam őt szemtől szembe, s most, a szinte vakító fényben kísérteties, ijesztő, szívfacsaró és megrendítő volt. Megértettem, hogy Móricz Zsigmond távozóban van közülünk. Mérhetetlen magány, sivár elhagyatottság, megrendítő üresség vette körül. Mintha sivatagban ült volna, nem egy hatalmas embertömeg kellős közepén. És mintha a világ elmerült volna körülötte. Ez az óriási csarnok, az indulatok kavargása, a tapsvihár olyan messze volt tőle, mint akinek csak a teste ül itt, a lárvája, de a lelke már a semmiben bolyong. Ezt láttam, ezt értettem meg. S tisztelettel meghajoltam előtte az emelvényen. A közönség feszülten figyelt, s mikor ezt látta, jégverésként harsant meg újra a taps. Ő meglepetve a szokatlan jelenettől s a fölviharzó tapstól, mélyen bólintva fogadta a köszönést. Beszédem után ő következett. Nehézkesen lépdelt föl az emelvény lépcsőin, két fiatalember ugrott nyomban, hogy támogassa. De nem volt rá szükség. Megállt az asztal előtt, s ekkor olyan tomboló taps tört ki, amelyet még sohasem hallottam. Az emberek fölugorva helyükről, lázasan tapsoltak, éljeneztek percekig. Újabb s újabb tapsvihár támadt, nem akart vége szakadni. A lázas öröme, a féktelen rajongásnak olyan példátlan vihara volt ez, a spontán és szenvedélyes indulatkitörésnek olyan forró gejzírje, amiben elmerült minden program, rendezés, időbeosztás, minden ésszerűség. Móricz Zsigmond megrendülten állt az emelvényen. Arca kipirult. Szeme a régi éles, zöldes fényben égett. A szeretet zuhataga olyan erővel zúdult rá, hogy csaknem megtántorodott tőle. Mindkét kezével az asztal szélét fogva állt, fejét lehajtotta. Végre leülhetett. Ekkor olyan csend lett a csarnokban, hogy a hangya lépéseit is hallani lehetett volna. Sem pizszegés, sem köhécselés, sem duruzsolás nem volt hallható. De halkán, tisztán, csaknem gyermekesen megszólalt a felsőtisza-vidéki nyelv ősi zenéje, ritmus és melódia csodálatos

egységben fonódott össze, s a diftongusok alig érezhető, bizserelő lágysága, hajladozása... Móricz Zsigmond beszélt. Olyan szépen, mint akkor, sohasem hallottam beszélni. Egy finom rajzot vagy novellafélét olvasott föl, s a tömeg úgy figyelte, hogy egyetlen árnyalatot se veszítsen el.”⁵⁶

Szabó Lőrinc számára a napi melengető barátság a halál pillanatában alakul át patetikus távolságtartássá, a főhajtás méltóságává. Majd a szokatlan-patetikus *Móricz Zsigmond* a nekrológ utolsó szavában, nemcsak személyes okon, de egyetemes jelentősége jogán „Zsiga bácsi”-vá nemesedik: „Mit nem adnék érte, mit nem adnánk ma érte mind, akik akkor esetleg csak tiszteletből nem türelmetlenkedtünk, ha még egyszer, még sokszor, élőszóval szólhatna hozzánk mindnyájunk apja, Zsiga bácsi.”⁵⁷ A nekrológok mindig túloznak, de Szabó Lőrinc sohasem torzította véleményét. Ezt is Móricztól tanulta. Visszagondol és már ebben a nekrológban alakítja a *Tücsökzene* kései versét is, melyben „sír s anyját temeti a költő”. A közelség távolító mozzanatait sem hagyhatja ki: „öregedő sóvárgása feléd; s hogy (hányszor) úntad!”

De a felütés már a távolságot igyekszik áthidalni, mintha Kodolányi főhajtását olvasnánk: „Milyen életerő volt, milyen gazdag tehetség, milyen nyugodt kitartás! Valahogy az egész országot magába gyűjtötte, az egész magyar népet a szellemébe építette. Az embernek, ha vele beszélt, az volt az érzése, hogy személyesen ismert minden várost és falut és tanyát, minden urat és minden parasztot a Duna-Tisza tájon. Minden múltat és vidéket, eseményt és családfát, minden indulatot és kapcsolatot, kicsiséget és nagyságot”. Mintha megismerkedésük első napjának naplóbejegyzését folytatná. És mintha a fiatalkori figyelmeztető figyelmességre gondolna a halál órájában, Móricz valahai figyelmeztetését és a nagy író kiteljesedésének példázatát összeolvassa: „Móricz Zsigmond elmondhatja Goethe *Faustjának* toronyőrével: »Arra születtem, hogy nézzek, az volt a sorsom, hogy lássak, és akármilyen volt az élet, végeredményben mégis gyönyörű volt!«”⁵⁸.

⁵⁶ Kodolányi János: *Egy marok föld. Emlékeim Móricz Zsigmondról*, i. h. 186.

⁵⁷ *Búcsú Móricz Zsigmondtól*, i. h. 309.

⁵⁸ Szabó Lőrinc: *Búcsú Móricz Zsigmondtól*, i. h. 302., 305.

1942. szeptember 6-án Szabó Lőrinc számára mindez még kiküzdendő, elérendő mérték volt. A *Harc az ünnepért* kötetben és utána megfogalmazott igény. A kétségbeesés ellenpontjának várása. Az ünnep reménye. Közösségi élményként szerette volna befogadni, de még személyes örömét is keserűvé alakítja a halállal való szembenézés tragikus helyzete. Meg kellett még szenvednie a feloldozásért. Ekkor még *A hitetlen büntetését* élte meg. Nem tudva, mennyi megpróbáltatás vár rá. Pedig ezt is Móricz sorsához tudta csak mérni.

* * *

Az ostrom utáni megpróbáltatásokat, maga mentségét és maga értelmezését megörökítő 1945-ös *Naplóját* éppen mindkét mesterére, Babits és Móricz megalázására való rájátszással kezdi. Megismerkedésük idejébe vezetve vissza elmélkedését: „Micsoda idegnyúzás volt, hogy Babitsot egy délután egy detektív kereste! Cédula az asztalán: »Holnap de. X órakor keressen fel, kihallgatás végett!« Aztán, úgy emlékszem, több zaklatás nem is volt, ilyenféle... De mennyien megmozdultak, mennyi ideig emlegettük ezt az embertelenséget!... S a Móricz Zsigmond esete is eszembe jut: valahányszor Leányfaluból hozott a hajó, Pest felé, mindig odanéztem a parti villára, amelynek első emeleti teraszán egy vagy két napig felügyelet alatt tartották... nem a teraszon, hanem bent, ő csak kiállt oda, szellőzni, napozni... Húsz-huszonöt év alatt se halványodott bennem ez az átvett sérelem, az ő sebének fájdalma: arra a villára úgy kellett föltekinteni, mint mondjuk a visegrádi romokra, csillagot kapott bennem, látnivaló lett! – És most itt vagyok én. Micsoda félreértés, micsoda sokéves üldözöttség, s milyen igaztalanul!”⁵⁹ És micsoda megalázottság a Móricz halálévfordulóján való száműzött ténfergése, amikor barátai magukkal hozták a Kerepesi úti temetőbe: „Fotográfusok, mozisok elől -- oroszok is voltak -- félrehúzódtam, az ünnepség elején nagyon keserű perceim is voltak, hiszen három éve én temettem Zsiga bácsit s Veres Péter akkor is

⁵⁹ Szabó Lőrinc: *Napló*. In: *Bírákhoz és barátokhoz (Napló és védőbeszédék 1945-ből)*. Sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta Kabdebó Lóránt, Magvető, Bp., 1990. 7.

beszélt... Rengeteg ismerős volt; először »jelentem meg« nyilvánosan»⁶⁰.

Védőbeszédében, az írói igazoláskor elmondta május 9-én, majd az újságírói vizsgálat idején elismételte szeptember 12-én ismét a mestereivel összekötő szenvedését, összekötötte a Centrál-beli ifjúságát az életét újraátélő életmeditációjának, a *Tücsökzenének* fogantatása és alakítása idején: „Az idén ünneplem, a terminus már elmúlt, írói munkásságom huszonöt éves jubileumát. Szépíró vagyok, az akarok lenni, a politika nem érdekel, normalizálódott viszonyok közt most már, negyvenhatodik évemben, a gyűjteményes eredeti verskötetem és világirodalmi antológiám után -- azt hiszem -- mint független költő is megélhetnék. Félremagyarázások és félreismerések történtek, ezeket ismételte a közhangulat, tévedésem semmi vagy nagyon-nagyon kevés. Vizsgálják meg szívükben és agyukban, mit ér, mit tud, mit jelent az igazi Szabó Lőrinc, mit gyűjtött egy negyedszázad alatt abba, amit ő maga aranymérlegének nevez. Emlékszem, a Kommün után milyen kimondhatatlan szakadék támadt köztem és a „hivatalos magyar élet” között, csak azért, mert mesteremet, Babits Mihályt meg akarták rendszabályozni és mert Móricz Zsigmondot két-három napra internálták Leányfalu mellett abban az erkélyes villában: húsz-huszonöt év alatt sem halványodott bennem ez az átvett sérelem, az ő sebük fájdalma. Ez alatt a huszonöt év alatt én sem a »mának« dolgoztam, és nem »holnapnak«, hanem a »holnaputának«. Lelkem mélyén valami rettenetesen nagy jóvátételt várok. A magyar jelen és a magyar jövő olyan, hogy bizonyára egyetlen áldozatnak sem szabad fölöslegesen esnie. Góg és henyeség volna a perújító utókorra apellálnom; én Önökhöz fordulok, és kérem: tegyék döntésükkel lehetővé szabad írói munkásságomat, adják vissza a tollamat.»⁶¹

Hivatkozva a „holnapután”-ra, minden irodalom és művészet utókorára. Amikor a megítélés mértéke már csak a mű lesz, ami a „holnapután”-ban is érték marad. Ahogy a *Halott nép* befejezésében Szabó Lőrinc is remélte:

De, barátaim, lesz feltámadás,

⁶⁰ Szabó Lőrinc: *Napló*, i. k. 190.

⁶¹ Szabó Lőrinc: *Bírákhoz és barátokhoz*, i. k. 235.

s helyettetek új harcba kezdenek
a csonkok, magvak s néma gyökerek.

* * *

Mintha minden összejátszana, hogy az utókor elveszítse az „adatokat”. Melyek mélyen összekötötték a két embert. Annyira különböztek, hogy nem is kerestek közöttük összefüggéseket? Vagy a maga Szfinksz-szerűségével rejtegeti előlünk a tényeket a múlt?

Egy tény: a *költő* útja poétikailag másfelé vezetett. Azokat, akik tematikájukban közelében jártak a móríci műnek, az idő másfajtaképpen mérlegeli. Szabó Lőrincnek éppen ezt a tematikai különbséget kellett kiküzdenie, hogy hitelesen válhasson tanítványa. A maga – és a kortárs világirodalom – nyelvén. Furcsa módon a „két öreg”, Mórícz és Mikes a maguk alig-megszólaló módján ezt az utat egyengették. Mórícz nem a saját megszólalási módjára akarta terelni a költőt, hanem abban segítette, hogy saját adottságai szerint a lehető legsikerültebben alakítsa pályáját.

Találkozásuk véletlen volt, egymáshoz kötődésük sorsszerű lett. A legfontosabb pillanatokban mondhattak egymásnak fontos dolgokat. Figyelmeztetéseket. És ezt utóbb vissza is tudták igazolni: láthatták, hogy a másik elgondolkozott a mondottakon.

Kapcsolatuk egy szép barátság példáját mutatja. „Adatait” érdemes elővarázsolni.

* *Az újraolvasott Mórícz (előadások és tanulmányok)*. A Nyíregyházi Főiskola Bölcsészettudományi és Művészeti Főiskolai Kar Irodalom Tanszékének Könyvsorozata. 1. Szerkesztette Onder Csaba, Nyíregyháza, 2005. 156--178.